

УДК 811.161.2'282.2

Анатолій САГАРОВСЬКИЙ

**МІСЦЕВА ФРАЗЕОЛОГІЯ У 2-МУ ВИПУСКУ МАТЕРІАЛІВ ДО
«ДІАЛЕКТНОГО СЛОВНИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ
(ХАРКІВЩИНИ)»**

У статті подано немалий обсягом говірний фразеологічний матеріал Харківщини, постульовано і підтверджено надзвичайне багатство на ФО місцевого діалекту. Подемонстровано архаїчні і сучасні (осучаснені) ФО, розвиток фразеосем, синонімію фразеологізмів й окремих їх компонентів. Автор закликає виявляти, фіксувати, обробляти фразеологічний і фразеоподібний фактаж, створювати регіональні словники.

Ключові слова: діалектний словник, Центральна Слобожанщина, фразеографія, фразеологізм, фразеологічний словник, Харківщина.

Українською діалектною фразеологією і фразеографією у межах останніх десятиліть займаються вчені: Аркушин Г., Бабич І., Батарчук О., Бевзенко С., Безкишкіна М., Бігусяк М., Вархол Н., Глуховцева І., Глуховцева К., Горбач О., Грещук В., Грица Т., Грицак М., Грищенко П., Демський М., Доброльбожа Г., Доленко М., Д'якова Т., Зубицька М., Івченко А., Коваленко Н., Коломієць Л., Коновратська Н., Лавер В., Леснова В., Лисенко П., Магрицька І., Мацюк З., Мельник Л., Мілева І., Міняйло Р., Муқан Н., Непийвода Ф., Ніколаєнко І., Олійник М., Онишкевич М., Пазяк М., Печеникова Л., Прадід Ю., Ройзензон Л., Ройзензон С., Романюк Н., Самойлович Л., Серебряк М., Сікорська З., Ступінська Г., Тернавська Т., Ужченко В., Ужченко Д., Хобзей Н., Царьова І., Чабаненко В., Шкуран О., Шумер І., Яким М. й ін. – зрозуміло, що тут не йдеться про реальний ступінь догичності кожного дослідника до говірної фразеології.

«Утасмичені» в українську територіальну фразеографію і фразеологію навіть із переліку імен цих достойних науковців можуть зорієнтуватися, що найповніше представлені говірні регіони Середнього і Західного Полісся [1; 2; 6], південно-західні діалекти, Східна Слобожанщина [10], Нижня Наддніпрянщина [12], а от Центральній Слобожанщині щодо цього не надто велося, хоча дешиця є, і пов'язана вона з роботами Плетневої О., Сєдих А., Уманцевої Н., Юрченка О. [13]; автор статті теж прилучився до вивчення місцевих народних стійких образних утворень (напр., [7; 8; 9]).

Загалом кафедра української мови філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у міру сил і можливостей приробирує й опрацьовує діалектний матеріал регіону: скомплектовано картотеку різноманітних говірних реалій [3] приблизно на 60-65 тисяч одиниць із 490

населених пунктів, є фразеологічний фактаж обсягом 3,5-4 тисячі сполук, побачили світ два випуски Матеріалів до «Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини)» [4; 5]. Була і лишається (хоч і доволі примарною) думка видати власне «Словник Центральної Слобожанщини (Харківщини)» у 4-5 томах, тисяч на 18 одиниць опису і, можливо, фразеологічну збірку цього ж регіону.

Не буди, на жаль, певними у реальності виходу самого ДСЦС(Х) і ФДСЦС(Х), у другому випуску матеріалів до ДСЦС(Х) ми, окрім діалектизмів інших типів [4; 6-7], представили близько 300 фразеологічних одиниць (у меншій кількості це зроблено й у першому випуску), щоб продемонструвати зразки фактажу, його багатство, виразність, влучність, художність, повчальність, інформативність, природність, подекуди навіть унікальну ендемічність і т. ін.

Зрозуміло, що «рафіновані» фразеологи і фразеографи можуть неоднозначно сприйняти частину нашого натурального матеріалу і щодо «ступеня фразеологічності» певних одиниць, і відносно розташування ФО у межах більшого чи меншого масиву, але запевняємо, що ми свідомі теорії і практики Аркушина Г. [1; 2], Ужченка В. й Ужченка Д. [10; 11], Чабаненка В. [12] щодо цього, можливо, пізніше схилимося до вимогливіших позицій В. і Д. Ужченків, та поки просто подаємо частину корпусу фразеологізмів із другого випуску Матеріалів до ДСЦС(Х) [5]:

ОДДАЙ, АБО ОДНІМЕ [од:ай, або одн'іме]. Приреченість, безвихідь, беспорядність. *Луч'є їа заплат'у той налог банд'ітам, бо ж кáжут' – од:ай, або одн'іме.* **ОД ЖИЛЬОТКИ** [жил'отки] **РУКАВА**. Нічого. *Хто шо получи'у од родитил'іу, а їа – од жил'отки рукава.* **ОД ЗАЙЦЯ** [зайц'а] (**ЗАЙЧИКА**, **ЛИСИЧКИ**, **МЕДВЕДИКА**), *дит.* Про принесений дитині гостинець. *А це Вов'і гостиниш' од зайчика – передáу.* **ОДИНАДЦЯТИМ НОМЕРОМ ЇХАТЬ** [одінац'атим нóмером й'хат']. Іти пішки. *Одінáи':атим нóмером й'хат' – то свої'ими ногáми, б'ізплатно.* **ОДЛ'ОТ ЖИЗНІ** [одл'от ж'изн'і]. Шибайголова, бешкетник, хуліган, *Одл'от ж'изн'і так н'ічó ни бойи':а – і ўкраде, і подере':а.*

ОЧІ РОЗБУВАТЬ [оч'і розбувát']. Переконувати(ся) в очевидному. *Ти ж оч'і розбу'ї і побáчиши, шо в'ін тоб'і зм'інá.* **ПАЛЕЦЬ ОБМОТАТЬ** [пáлиш' обмотát']. Мало, недостатньо. *Тогó мат'р'їя'лу – пáлиш' обмотát', нада иче кутит'.* **ПАЛЬЦЬОМ** [пáл'ц'ом] **РОБИНИЙ (Д'ЄЛАНІЙ)** [д'єланий], згруб. Недоумкуватий, невдатний. *І їа зум'їу на комбáйн'і – ни пáл'ц'ом же рóбиний.*

ПАМНЯТНОЇ ДАВАТЬ [памн'атнóйі давát']. Бити, карати з виховною (начебто) метою. *Памн'атнóйі їак даїу, так і мéние бáл'їїи':а.* **ПЕРЕВОДИТЬСЯ НА СОПЛЯК (КІЗЯК)** [перевóдиц':а на сопл'ак (к'із'ак)]. 1. Нікчемніти, ставати нічим, ніким. *Перев'їус'а на к'із'ак, бо ниў багáто.* 2. Помітно худнути, утрачати здоров'я... *Коліс' волá н'ідн'імáу, а тепér перев'їус'а на сопл'ак.* **ПЕРЕЇЖДЯ** [перей'їжд'а] **СВАХА**. Люди́на, яка дуже часто міняє місце перебування. *Живу то у сїна, то дóма, їак перей'їжд'а свáха.*

ПЕРЕМЕРЗАТЬ НА КІЗЯК (СОПЛЯК) [перемерзát' на к'із'ак (сопл'ак)]. Сильно мерзнути. *Пóки ждемó маши'ну, перемерзáїим на к'із'ак.* **ПІВНИКОМ НАСКАКУВАТЬ** [п'їўником наскáкуват']. Поводитися агресивно, провокувати сварку, бійку. *Такé малé, а п'їўником наскáкує. задирáїи':а.* **ПОКРИШКА І КРИШКА**. Кінець, край, крах. *Ужé колхóзу томú покришка і кришка – хвáте.*

ПОРА НА ЛАВКУ [лáўку]. Про близьку смерть. *Чогó там вжé тогó здорóв'їа ждат' – порá на лáўку.* **ПО** с'і [с'і] **ПÓРИ**. 1. До цієї позначки, мітки. *По с'і пóри лий – не переборшичі.* 2. До цього часу. *По с'і пóри не од:áу, хоч брау на нид'їлу.*

ПО-СОКІР'АЧОМУ ПЛАВАТЬ [по сокір'ачому плават'], *жарт*. Зовсім не вмючи плавати, опускатися на дно (тонути). *Плава по-сокір'ачому – сокіра на дно, а в'ін там даўно*. **ПРІНДИКИ НАПАДАЮТЬ** [нападайт']. Капризування, вередування. *Як т'іки шос' ни по-ййі, так і пріндики нападайт'*. **ПРИНІС** [приніс] **КАРЛСОН**, *нов*. Жартівливе пояснення народження дитини. *Де ўз'аўс'а – Карлсон приніс і скінўў нам у дв'ір*. **ПРОТІВ ВІТРУ СЦЯТЬ** [прот'іў в'ітру сц'ат']. Робити щось усупереч, наперекір. *Прот'іў в'ітру сц'ат' – соб'і ж уридйт'*. **ПУЖАТЬ ГОРОБЦІВ** [пужат' горобц'іў]. 1. Ледарювати, неробствувати. *На п'енс'іўу п'ідў – бўду пужат' гороби'іў, хв'ате робйт'*; 2. Викликати осуд, шокувати зовнішнім виглядом. *Так'іўу прич'оскойу т'іки пужат' гороби'іў*. **ПУСТІ-ВІРВУСЬ** [пусті-вірвус']. Шибайголова, хуліган (часто дівчина). *У г'оруд й'іхала шче норм'ал'на, а вирнўлас' – пусті-вірвус'*. **ПУТАТИСЬ (ШЛЯТИСЬ), ЯК КІНСЬКА** [пўтатис' (шл'атис'), йак к'інс'ка] **ДУША**. Блукати, поневірятися. *Пўтайши':а, йак к'інс'ка душ'а, йак неприкайаний – н'іде прихили':а*. **РАННІЙ** [ран'ій] **ПЛУГ**. Весняна оранка. *Пид ран'ій плуг пўстимо половіну зимлі*. **РАЧКИ-РАЧКИ – ТА В КУЩІ** [та ў кушч'і] (посадку, дерезу, лободу). Про непомітну втечу. *От'о ж за стол'ом надойло сид'ім', так йа р'ачки-р'ачки – та ў кушч'і, а там і дод'ому*.

РВАТЬ [рват'] **ПОСТОР'ОМКИ**. Робити щось із високим ступенем інтенсивності. *А в'ін вислўжўйи':а, а в'ін стар'ійи':а – рве постор'омки*. **РІБУ ЛОВІТЬ** [ловйт']. Обп'ісюватися (зокрема вві сні). *Ст'аріший стаў, так ўж'е р'ібу не л'ове*. **РОБИТЬ КАНД'ІБ'ОБЕРОМ** [робйт' канд'іб'обиром]. Робити абияк, неякісно, нерівно. *Не на'да робйт' канд'іб'обиром, а шоб' все бўло по-настой'аичому*. **РОБИТЬ НА Д'ЯДЮ** [робйт' на д'ад'ў]. Працювати задарма. *Робйт' на д'ад'ў надойло, х'очши':а шос' і полч'іт'*. **РОЖАТЬ Й'ОЖИКА** [рожат' й'ожика]. Повільно, з великими потугами щось робити. *Хв'ате рожат' й'ожика – ск'іки там роб'оти, к'інч'айте*. **РОСТІ НА ВОДІ-БІДІ** [вод'і-б'ід'і]. Бідувати, зазнавати злигоднів. *Хто йак, а ми ни розкошув'али, а росли на вод'і-б'ід'і*. **РУКАВ'ОМ ЗАКУСЮВАТЬ** [закўс'уват']. Нічим не закушувати. *То хоч помид'ори бўли, а теп'ер рукав'ом ост'алос'а закўс'уват'*. **СВИНІ ПО ПЕТЕЛЬКУ** [свин'і по пет'ел'кў]. Низького зросту. *Свин'і по пет'ел'кў шче, а поўч'а*. **СВИНІ ЧХ'АЮТЬ** [свин'і чх'айут']. Щось несмачне, погане, потворне. *Накр'асилас'а, наичикатўрилас'а – свин'і чх'айут'*. **СВІТ** [св'іт] **БЛИГОМІЙ**. (Не)близько, (не)далеко. *Блигомий св'іт на ст'ані'іўу п'ішки шмал'ат'?* **СКОКОМ-БОКОМ – НАПРІС'ЯДКИ** [напріс'адки]. Усякими способами, засобами; на всякий манір. *Ск'оком-б'оком – напріс'адки і добр'аўс'а дод'ому*. **СМІШКИ З ДУРНОЇ (ДОХЛОЇ) КІШКИ** [см'ішки з дурної (дохлої) к'ішки]. Безпричинний сміх. *См'ішки з дурної к'ішки, а йа ў с'ам'ім д'іл'і зл'ак'аўс'а*. **СОБАЦІ НІЧОГО КИНУТЬ (ДАТЬ)** [соб'ац'і н'ічого кінут' (дат')]. Злидні, бідування, голод. *Дожилис'а, допилис'а, шо і соб'ац'і н'ічого дат'*.

СОЛОМУ (НЕ) ЗІБРАТЬ [з'ібрат']. Про низький урожай зернових. *Шо пос'ійали – те й укос'или, і сол'оми не з'ібрали*. **С'ОНЬКУ ДАВІТЬ** [с'он'кў давйт']. Міцно спати. *С'он'кў в об'ід даўл'ў минўт сто*. **СОРОК П'ЯТИЙ** [п'ійатий] **РОЗТОПТАНИЙ**. Про дуже великий розмір ноги (взуття). *На м'ій с'орок п'ійатий розтоптаний об'нў непр'осто найт'и*. **СПАРУВАТЬ І ЧОРТАМ ОДДАТЬ** [спаруват' і чорт'ам од'ат']. Про двох (кількох) людей негідної вдачі, поведінки. *Одн'е друг'ого ст'ойе – спаруват' і чорт'ам од'ат'*. **СПРЕЖДА ВІКІВ** [в'ік'іў]. Споконвіку. *Спрежд'а в'ік'іў так повел'ос'а, шо м'еніший п'еред віишчим г'неи':а*. **СТОЯТЬ НАПЕРЕЧ'ЕПІ** [стой'ат' напереч'еп'і]. Заважати. *Ни ст'ій напереч'еп'і, бо сп'ішл'*. **С'ОМА** [с'ома] **КЛ'ЕПКА ЗАЙДА** [зайіда]. Несповна розуму, неадекватний. *С'ома кл'епка зайіда, а на трахтор посадили*.

ТЕ, ШО МЕТЄ <, А НЕ ТЕ, ШО ВІЄ > [в'їє]. Щось відоме, однозначне. *Це те, шо метє, а йак метє – знайіте. ТІКИ* [т'іки] **ЖАБ КОЛОТЬ** [колот']. Про тупий ніж. *Хл'їба такім ножом не одр'їжиш – т'їки жаб колот'.* **ТІКИ** [т'іки] **КОХТА ЗДУЛАСЬ** [зд'улас']. Швидко побігти, зникнути. *Буў тут – і т'їки кохта зд'улас'.* **ТІКИ ПІЛЯВА ЗНІМАЄТЬСЯ** [т'іки п'їлава зн'їмайіц':а]. Про швидко пересування. *Мотайіи':а по двор'у – т'їки п'їлава зн'їмайіи':а.* **ТО БОКОМ, ТО СКОКОМ, ТО ПОПОВЗОМ** [попоўзом]. Усякими способами, засобами. *Додому добир'їс'а по-ўс'якому – то боком, то скоком, то попоўзом.*

ТОПТАТЬ ОБУВ [топтат' об'уў]. Ходити (жити, залицятися, сподіватися). *Здр'а ти топчиш об'уў до Мар'її – у йєї в арм'її жиніх.* **ТРЕТІЙ ОД ЯРУ (ЯМІ)** [трет'ій од й'ару (й'ами)]. Далека (сумнівна) рідня. *Та то такій рідич – трет'їй од й'ару, дис'атий'уродний плим'їн:ук.* **ТРІЧІ** [тр'їч'ї] **НЕМА**. Цілковита відсутність. *Грощей так тр'їч'ї нема, і ни знайіу, коли й поїаўл'аи':а.*

ТЬОТЯ МОТЯ [т'от'а мот'а]. Неохайна, простакувата жінка. *Од'агл'ас', йак т'от'а мот'а, – там од'їрване, там стирч'їт'.* **ТЮЛЬКУ ТРОВІТЬ** [т'ўлк'у тров'їт']. Теревенити, вести несерйозні розмови. *Збир'їи':а н'їд хатоїу на прїз'б'ї – і ну т'ўлк'у тров'їт'.* **УБИВАТЬСЯ З ВІНИКА** [ўбивац':а з в'їника]. 1. Про низькорослу людину. *Рості іче, а то з в'їника ўбїєс'а.* 2. Переїматися через дрібниці. *Шо ти з в'їника ўбиваїи':а чєриз те курч'а? У ГАРБУЗАХ УЧІТЬСЯ* [уч'їц':а]. Про невірального танцюриста. *Зразу відно, шо ў гарбузах уч'їєс'а, – того так і танц'їїиш.* **УЗОРИ ЗНІМАТЬ** [зн'їмат']. Уважно придивлятися. *Шо ти так на мене дівис'а – узори зн'їмайіиш? У КАРМАН ЗАГЛЯДАТИ* [заглад'ати]. Сподіватися на допомогу. *Д'їти, хоч і вил'їк'ї ўже, а ў карман загляд'аїут'.* **УКРУГОВУ ІХАТЬ** [їхат']. 1. Об'їздити, обмінати. *Укругов'їхат' прїїшл'ос'а, бо м'їст розміло.* 2. Уникати відвертої розмови, гострих тем. *Іа голоу петайіу, чо́го мало на трудодєн', а в'їн укругов'їїде – про на́лог, пого́ду.* **У ЛИСТ**. 1. У картярських іграх свідомо чи несвідомо давати суперникові карту, яку він поб'є. *Шо йому́ поход'у – усє ў лист; 2. Сприятливо, успішно, до ладу. Йому́ ўс'а жизн' – у лист.* **УМ ВИСТАРІЮВАТЬ** [вистар'їуват']. Утрачати пам'ять, чіткість мислення (через похилий вік). *Ум йа ўже вистарїў, бо йак'ї ўже моїї годі!* **У ПОТИЛИЦЮ ЗАГЛЯДАТЬ** [у пот'їлиц'у заглад'ат']. Карати, виховувати із застосуванням покарань. *П'окі у пот'їлиц'у заглад'аїиш – п'оти й сл'їха дитїна.* **У РАЙКОМ ЗА ПАЙКОМ**. Невідомо куди, непевно за чим. *Кудї йдеш – у райком за пайком.* **УРОЗБРІД ІТИ**. Не мати злагоди, однастайності. *Урозбрід ід'ут' наїш'ї нач'ал'ники, не мїр'аи':а.* **УСТАВЛЯТЬ** [устаўл'ят'] **ОЧКІ**. Псувати, виводити з ладу. *Іа ба́чу, шо ти часам ўже ўставила очкі.* **УСЬОМУ СЕЛ'У КУМА (КУМ)**. Надто контактна, компанійська людина. *Та вона ўс'ому́ сил'у кума – п'окі ўс'їх ни одв'їда – додому ни жди.* **У ТУ ОСІНЬ – ГОДІВ ЧЕРЕЗ ВОСІМ** [у ту ос'їн' – год'їў чєриз в'ос'їм]. Ніколи, ні за яких умов. *Од'ам гр'їш'ї ў тв' ос'їн' – год'їў чєриз в'ос'їм.* **УХА КРОХМАЛІТЬ** [крохмал'їт'], ірон. Готуватися до значної, урочистої події. *Уха крохмал'у, бо син з нив'їсткойіу прїїїд'ут'.* **У ШК'УРІ НЕ ПОМІЩАЄТЬСЯ** [у шк'ўр'ї ни пом'їшч'аїиц':а]. Про товсту людину. *У шк'ўр'ї ни пом'їшч'аїиц':а – куд'а там ішчє йїсти?* **ХОДІТЬ КАНДІБОБЕРОМ** [ход'їт' канд'їб'обером]. Пишатися, гоноритися, вичванятися. *Х'оде канд'їб'обером, бо ў г'ород'ї жиніх'а йак'огос' найшл'а.* **ХОТЬ** [хот'] **КАРТ'ОХУ САДІ**. Про брудну людину. *П'їр'али, дес' н'їр'али хл'опи'ї, а йак прїїшл'ї додому, гл'ан'ла – хот' карт'оху садї, ск'їки гр'аз'ўки.* **ХОТЬ** [хот'] **УЗОРИ ЗНІМАЙ** [зн'їмай]. Тиха, лагідна, згідлива людина. *В'їн у с'їм'її такій, шо хот' узори зн'їмай – н'ї кр'їкне, н'ї т'їпне.* **ХОТЬ** [хот'] **У П'УШКУ ЗАР'ЯЖАЙ** [зар'аж'аї]. 1. Неслухняний. *Ти*

його хот' у п'шкву зар'ажай, а воно ни сл'уха; 2. Недозрілий, зелений (плід). *Щче зелений – хот' у п'шкву зар'ажай.*

ХОЧ ІЗ РУЖДЯ СТІЛ'ЯЙ [ружд'а стр'іл'ай]. Упертий, настирливий. *Що зад'умаў – зрбе, хоч із ружд'а стр'іл'ай. ХОЧ НЕСКЛАДНО, ЗАТЄ ПРИКЛАДНО.* До ладу, дотепно, *Отó ÿ сп'іваймо своїейі – хоч нескладно, затє прикладно.* **ХРОПАКА ДАВАТЬ** [дав'ат']. Спати. *Хропакá даў в об'ід – чут' ни просп'аў на машину.* **ЦИГАНСЬКА** [цег'анс'ка] **ДУША**. Нешира, ненадійна, зрадлива людина. *Та то душа цеганс'ка – йак не збреше, так украде.*

ЦИГАНСЬКИЙ [циганс'кий] **ПШИК**. Дурниця, ніщо. *Вікуваў циганс'кий пишик, бо ни ўм'іє.* **ЦЮЦІ ПІД ХВІСТ** [ц'уц'і п'ід хв'іст]. Зіпсована річ, марна праця. *Усє, шо надбаў, ц'уц'і п'ід хв'іст – н'ікóму ни н'ужно.* **ЧМЕЛІ В ГОЛОВІ <РОЯТЬСЯ>** [чмил'і ў голов'і <рой'ац':а>]. 1. Дурнуватий, розумово обмежений. *Чмил'і ў голов'і рой'ац':а – л'іч'иц':а на́да;* 2. Про сильний головний біль. *Чмил'і ў голов'і рой'ац':а, бо перебраў сил'но ўчóра.* **ЧОРТ КОПІЙКУ ШУКАВ** [коп'ійку шук'аў]. Безлад, розг'ардяш, неохайність. *Причóска назев'а́йц':а – чорт коп'ійку шук'аў.* **ША́РИК БО́БИКА ГА́НЯ** [ган'а]. Про людину легковажну, нерозумну, несповна розуму. *У його шарик бóбика ган'а шче з д'є́тва.* **ША́РИКИ НЕ РО́БЛЯТЬ (НЕ КРУ́ТЯТЬСЯ)** [ш'ар'іки не рóбл'ат' (не кру́т'ац':а)]. Дурень, несповна розуму. *Ш'ар'іки ни кру́т'ац':а, а бригад'іром на́ставили.* **ШЛ'ОПАКІВ ДАВАТЬ** [шл'опак'іў дав'ат']. Бити, давати ляпасів. *Йак зарóби синóк, так шл'опак'іў да́йў.* **ШОБ ВАС (ТЕБЄ, МЕНЄ).** 1. Незадоволення, досада, злість. *Шоб вас, йак ви ба́штан мин'і перепоз'анили;* 2. Добррозичливість, захват, задоволення. *А шоб тебе – отакé зроби ў – ни ўс'ак зум'іє.* **ШО Є** [йє]. **ШО НЕМА.** Однаково, байдуже. *Що йє в'ін, шо нема – р'азниц'і н'і́й'ако́йі, т'іки б'ізнока́йство.* **ШО З'АДІ, ШО СПЄРЄДІ** [шо з'ад'і, шо спє́рид'і]. Однаково (не)красиво. *Йав'ілас'а з Хар'кова – шо з'ад'і, шо спє́рид'і – стра́шна.* **ШО ПОЇВ, ШО РАДІВО ПОСЛ'УХАВ** [шо по́йїў, шо рад'іво посл'ух'аў]. Голодний, мало з'їв, не наївся. *Що по́йїў, шо рад'іво посл'ух'аў, бо по́шти н'ічóго не приготóвила, та й з н'ічóго.* **ШО ПО СТИ́НІ** [ст'ін'і], **ШО ПО СПИ́НІ** [спин'і]. Немає різниці, однаковий результат. *З його н'ічóго ни доб'ієс'а – шо по ст'ін'і – шо по спин'і.* **ШОСЬ** [шос'] **НЕ БЕЗ ЧОГОСЬ** [чóгос']. Певна причина, підстава є. *Шос' ни б'із чóгос', бо л'ўди б ни ка́зали.* **ШО У ПІЧ ГОЛОВО́Ю, ШО ГОЛОВО́Ю В ПІЧ** [шо ў п'іч голово́йу, шо голово́йу ў п'іч]. Однаково, так само. *Од б'іді ни д'інис'а – шо ў п'іч голово́йу, шо голово́йу ў п'іч.* **ШУКА́Й ДУРН'ІШИХ** [дурн'іших]. Не піддурити. *Йа ц'у чорт'і́н'у не купл'ў – шук'ай дурн'іших.* **ШУТКА СКАЗАТЬ** [сказ'ат']. Важливо, надзвичайно, неймовірно. *Шутка сказ'ат' – коліс' пол'уч'аў по т'ріста рубл'іў.* **ЩАСЛІВІЙ** [щчаслівий] **НА ПОЧІН**. Який сприяє успішному початку. *Мушч'іни ўс'ігда́ щчаслів'і на почін на ба́зар'і.* **ЩИТА́ТИ** [щчєт'ати] **РЄ́БРА**. Бити. *Щчєт'ати рє́бра, д'арма шо великий, а под'ўжували.* **ШИТА́ТЬ** [щчєт'ат'] **ЗУ́БИ**. Бити, лупцювати. *Щчєт'ат' з'уби сус'іц'ким хло́пц'ам наўч'іўс'а, а шос' хорóшого – н'і.* **ЩОТ** [шчот] **АБИ ТОЙ**. Абияк, замасковано, приховано, облудно. *Щчот абі той, шо зерна́ поўно, а там м'іш'і свист'ат'.* **ЩОТ ТІР'ЯТЬ** [шчот т'ір'ат']. Тс, шо **ЩОТУ ЗБИВА́ТЬСЯ**. *Ужє і шчот т'ір'айў, ск'іки раз'іў в Лозов'і буў.* **ЩОТУ ЗБИВА́ТЬСЯ** [шчóтu збив'ац':а]. Не знати точно через велику кількість. *Щчóтu збив'а́йус'а, ск'іки ў мене з'амолóду баб було.* **ЯК ВІСІВОК ОБ'ІВС'Я** [йак вис'івок об'іўс'а]. Неадекватний, несповна розуму. *Причóде од м'атир'і – і йак вис'івок об'іўс'а – крич'іт', л'а́йц':а.* **ЯК** [йак] **ГО́ЛІЙ У ТЕРНИ́КУ (ДЕРЕЗ'І)** [дириз'і]. Про стан незручності, не комфортності. *Стой'у пє́рид збóрами, йак гóлий у дериз'і – неўдóбно.* **ЯК ЗА ПЕНЬКО́М ПОСР'ТЬ** [йак за пин'кóм поср.т']. Мати неприємності, відчувати незручності, дискомфорт. *Про́жилá*

жизн', йак за пин'ком поср'ла. **ЯК** [йак] **ЗГА ПЕЧЕ**. Про в'їдливу, дошкульну людину. *Йак з тако́йу т'бшчойу жит', вона – йак зга пече.* **ЯК ЗЮЗЯ** [йак з'юз'а]. Дуже, надто п'яний. *Йак з'юз'а налока́ўс'а – насілу додому довела.* **ЯК** [йак] **ІЗ ДОПРА**. Худий, виснажений. *Йак там йогó нив'істка годувала, а прийіхаў – йак із допра.* **ЯК** [йак] **ІЗ КОЗІ (ДУБА, ЕТАЖА) ВПАВ** [ўпаў]. Дурнуватий, несповна розуму. *Ус'ігда в'ін буў, йак із козі ўпаў.* **ЯК КОМАРЬ НАПІСЯВ** [йак комар' нап'іс'аў], *жарт.* Про дуже слабкий дощ. *Х'іба то дощч – йак комар' нап'іс'аў?* **ЯК** [йак] **ЛІЖА (СОХА, АНТЕНА)**. Надзвичайно худий. *Сос'ідка висока й худá – йак ліжа.* **ЯК** [йак] **МЕРТВІЙ Б.ДИТЬ** [б.дит'], *Ніак.* *В'ін ужé робе, йак мертвій б.дит'.* **ЯК** [йак] **НА КОЛХОЗНИХ ЗБОРАХ**. Гамірно, безладно. *У с'імн'і, йак на колхозних зборах, ни б́уде. Лад на́да дава́т'.* **ЯК НЕТУТІШНІЙ** [йак нитут'ішн'ій]. Сором'язливий, несміливий. *Шо ти у куто́к забу́с'а – йак нитут'ішн'ій – см'іл'ій.* **ЯК ПІВЕНЬ ПОДОЇТЬСЯ** [йак п'івин' подойіц'а]. Ніколи, ні за яких умов. *Розбагат'ійім, йак п'івин' подойіц'а.* **ЯК СОСҮЛЬКА** (сусулька) [сосул'ка] <**ЗМЕРЗНУТИ**>. Сильно змерзнути. *Змерзла, йак сосул'ка, хоч і ногá об но́гу біла.* **ЯК ТВІЙ ДІД ГОРІВ – МІЙ СРАКУ ГРІВ** [йак тв'ій д'ід гор'іў – м'ій сраку гр'іў]. Несправжні родичі. *У нас р'ідного, шо йак тв'ій д'ід гор'іў – м'ій сраку гр'іў.* **ЯК ТРИ НІМЦІ РАКОМ**. Про велику сідницю. *Розгодувала жéн'у, йак три н'іми'і раком.* **ЯК** [йак] **У СОБАШНИКУ**, *несхв.* Про холодне, незатишне приміщення. *Тут же, йак у собашику – холодно, ниўїутно.* **ЯК** [йак] **ШО НАХОДЕ**. Непрогнозований, нервовий, неадекватний. *То в'ін нормáл'ний, то йак шо нахо́де – тод'і т'іка́й із ха́ти...*

Ми не мали наміру аналізувати ФО, уміщені чи в цій публікації, чи ті, що є у 1 й 2 випусках ДСЦС(Х), чи ті, що складають картотеку ФСЦС(Х), але їх багатство й різноманіття безсумнівні: чого «варті», скажімо, «некронім» *санкі зза́ду* – «близька смерть», несподівана сема «бути ідеально схожим, ідентичним» – *шкúру зніма́ть*; шість, щонайменше, значень *ба́ба базáрна* – 1. балакучий, говіркий, словоохотний; 2. наклепник, обмовник, пліткар; 3. лайливець, сварливець; 4. розголошувач таємниць, секретів; 5. похатник, любитель гостювати; 6. незграбний, вайлуватий; привертає увагу розвинена синонімія компонентів – *найшли́ (найшо́вся) в б́ерезі (будя́ках, буря́ках, вінниччі, гарбу́зах, дерезі́, житі́, копі́ці, кукургу́зі, лободі́, лопухáх, осокі́, очереті́, підсо́нухах, полуса́днику, поса́дкі, свирі́ні, снопа́х...)*; синонімія сполук – *Кáрлсон прині́с; з тарі́лки (НЛО) скіну́ли (віпа́в); лелéки ві́какали; марсіáни скіну́ли й ін., й ін.*

Загальний висновок однозначний і незаперечний: мовлення Харківщини невичерпно багате на фразеологізми і фразеоподібні утворення, які слід невідкладно і терміново ретельно збирати, описувати, складати словники, бо в них наша культура, мова, історія, народний досвід, вікова мудрість, художньо-емоційне й прагматично-реальне відбиття дійсності.

Література

1. Аркушин Г. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіон. діалектології / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 256 с.
2. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав / Г. Аркушин. – Люблін – Луцьк, 2003. – 177 с.
3. Картотека Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) / [авт.-уклад. Сагаровський А.]. – Х. : Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2011. – 65000 один. (машинопис).
4. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Вип. 1 : А – Об'ясняється / уклад. А. А. Сагаровський. – Х. : ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.

5. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Вип. 2 : Оварійка – Ящурячий / уклад. А. А. Сагаровський. – Х. : ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 312 с.
6. Мацюк З. Що сільце – то нове слівце: Словник фразеологізмів Західного Полісся / З. Мацюк. – Луцьк : Весна-Друк, 2013. – 476 с.
7. Сагаровський А. А. Из фразеології центральнослобожанських говірок / А. А. Сагаровський // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ. – 2010. – № 3 (21). – Ч. 1. – С. 200-205.
8. Сагаровський А. А. Реальна можливість укласти Фразеологічний словник Центральної Слобожанщини / А. А. Сагаровський // Незгасимий словосвіт : зб. наук. праць на пошану проф. В. С. Калашника. – Х. : Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 243-248.
9. Сагаровський А. А. Професійні елементи у фразеологічному ідіодіалекті / А. А. Сагаровський // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ, 2011. – № 3. – Ч. 1. – С. 140-146.
10. Ужченко В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Ужченко, Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2002. – 263 с.
11. Ужченко Д. В. Лексикографічне опрацювання ареальної фразеології : досвід і проблеми / Д. В. Ужченко // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ, 2011. № 3 (24). – Ч. 1. – С. 147-153.
12. Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Стат і К, 2000. – 200 с.
13. Юрченко О. Словник стійких народних порівнянь / О. Юрченко, А. Івченко. – Х. : Основа, 1993. – 175 с.

Анатолій Сагаровський

Местная фразеология во 2-ом выпуске Материалов к «Диалектному словарю Центральной Слобожанщины (Харьковщины)»

В статье подан изрядный объем диалектного фразеологического материала Харьковщины, постулировано и подтверждено чрезвычайное богатство ФЕ местных говоров. Продемонстрированы архаичные и современные (осовремененные) ФЕ, развитие фразеосем, синонимия фразеологизмов и отдельных компонентов их. Автор призывает выявлять, фиксировать, обрабатывать фразеологический и фразеоподобный фактаж, создавать региональные словари.

Ключевые слова: диалектный словарь, Центральная Слобожанщина, фразеография, фразеологизм, фразеологический словарь, Харьковщина.

Anatoliy Sagarovskiy

Local phraseology in the 2-th issue of Materials for the “Dialectological dictionary of Central Slobozhanshchyna (Kharkiv region)”

The article presents a considerable volume of dialect phraseological material of the Kharkiv region, proclaimed and confirmed by the extraordinary wealth at the local dialect. Archaic and modern (modernized) phraseological units, the development of phraseosomes, the synonymy of phraseologisms and its separate components are demonstrated. The author calls upon exercise, capture, handle phraseological and like the idioms facts in, create regional dictionaries.

Key words: dialect dictionary, Central Slobozhanschina, phraseography, phraseologism, phraseological dictionary, Kharkiv region.